

דתישבו

בס"ד

פרשת נשא, תשע"ו, מספר 1173

"וּבָא מֹשֶׁה אֶל אֱהֱל מוֹעֵד" גלעד ששון

שהרי כבר נאמר "וּבָא מֹשֶׁה", הכריע "פִּי שָׁכַן עֲלֵיו הָעֵנָן" (שם). אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס, נסתלק הענן היה נכנס ומדבר עמו.

רבי יוסי הגלילי אומר: הרי הוא אומר "וְלֹא יָכֻלוּ הַפְּהָנִים לַעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֵנָן [פִּי מְלֹא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה']" (מל"א ח:יא), מלמד שניתנה רשות למחבלים לחבל.

וכן הוא אומר "[וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדֵי וְשִׁמְתֵיךָ בְּנִקְרַת הַצֹּרֵר] וְשִׁפְתֵי כְּפִי עֲלִיךָ עַד עֲבָרֶי" (שמ' לג:כב), מלמד שניתנה רשות למחבלים לחבל.

וכן הוא אומר "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאִפִּי אִם יָבֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי" (תה' צה:יא) כשישוב אפי יבואו [אל] מנוחתי.

במקור זה שתי דרשות. הדרשה הראשונה מצביעה על הסתירה שבין פרשתנו לסוף ספר "שמות", ומכריעה שמה לא נכנס למשכן כל עוד לא הסתלק הענן, והדרשה של ר' יוסי הגלילי (דור יבנה) מסבירה את הכרעת הדרשה הראשונה. מקום שבו ישנה נוכחות של כבוד ה' זהו מקום סכנה, שבו ניתנה רשות למלאכי החבלה לחבל, ולכן נמנע משה מלהיכנס. הכרעה זו של הספרא מותירה את השאלה שלעיל, כיצד נכנס משה לענן בהר סיני? בנוסף, ההצעה כי משה נכנס לאחר שהענן נסתלק אינה מתיישבת עם הנאמר בהמשך הפסוקים בספר "שמות" לפיהם עליית הענן משמעה המשך המסע (שמ' מ:לו).²

כיוון שונה ליישוב הכתובים עולה ממקורות מאוחרים יותר. דוגמא לכך בדרשת התנחומא (ויקרא א, מהדורת בובר, עמ' 2):

...ואיזה? זה משה. שאמר לו [הקב"ה]: עשה משכן. ונזדרז ועשאו. והיה עומד לעצמו מבחוץ, שהיה מתיירא לבא אל אהל מועד, שנאמר "וְלֹא יָכֻל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד... פִּי עֵנָן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן"

בסוף פרשת "נשא", עם תום חנוכת המשכן והמזבח, נאמר: "וּבָא מֹשֶׁה אֶל אֱהֱל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מַעַל הַכְּפֹרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו" (במ' ז:פט).¹ כניסת משה לאוהל מועד, המתוארת בפסוק זה, עומדת בסתירה לתיאור המקביל של חנוכת המשכן בסוף ספר "שמות": "וַיִּכַּס הָעֵנָן אֶת אֱהֱל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֹא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָכֻל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד פִּי שָׁכַן עֲלֵיו הָעֵנָן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֹא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמ' מ:לד-לה). אם לא יכול היה משה לבוא אל אוהל מועד מפני הענן, לפי תיאור זה, מתי ואיך התרחש המפגש בין ה' למשה שבפרשתנו? קושי נוסף הוא, שבהר סיני נכנס משה לתוך הענן: "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיִּכַּס הָעֵנָן אֶת הָהָר. וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכְסֶהוּ הָעֵנָן שֶׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֵנָן... וַיָּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֵנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר" (שמ' כד:טו-יח). אם כן, מדוע לא יכול היה משה להיכנס לענן שבמשכן?

חז"ל היו מודעים לשאלות אלה והציעו להן תשובות שונות. אחת מהן מופיעה בספרא (ברייתא דרבי ישמעאל, מהדורת פינקלשטיין, עמ' 10):

כתוב אחד אומר "וּבָא מֹשֶׁה אֶל אֱהֱל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ" (במ' ז:פט), וכתוב אחד אומר "וְלֹא יָכֻל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד" (שמ' מ:לה)?! אי אפשר לומר "וּבָא מֹשֶׁה" שהרי כבר נאמר "וְלֹא יָכֻל מֹשֶׁה", ואי אפשר לומר "וְלֹא יָכֻל מֹשֶׁה"

* ד"ר גלעד ששון, המחלקה לתלמוד בר-אילן.

¹ בפסוק זה, שהוא כעין פרשה בפני עצמה, ישנה סגירת מעגל שנפתח בתחילת הציווי של בניית המשכן שבספר שמות. במסגרת ציווי זה הפותח בעשיית הארון נאמר: "וַנּוֹעֲדֵתִי לְךָ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מַעַל הַכְּפֹרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדוּת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמ' כה:כב). אם כך, בפרשתנו מתממשת התכנית לפיה המשכן יהיה מקום המפגש בין ה' למשה. ראו יעקב ליכט, פירוש על ספר במדבר, א, ירושלים תשמ"ה, עמ' 111.

² ראו ניסיון להסביר את דברי הספרא על הסתלקות הענן בפירוש רמב"ן לשמות מ:לד.

"וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי" (שם' יט: כ) - ...רבי יוסי אומר: הרי הוא אומר "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לְה' וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם" (תה' קטו: טז), לא עלה משה ואלהיהו למעלה ולא ירד הכבוד למטה... (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה ד, מהדורת הורוויץ-רבין, עמ' 216).

יש שהציעו כי ההסבר לעמדה זו של ר' יוסי בן חלפתא הוא הפולמוס עם הנצרות. בעוד שהנצרות ביקשה לחבר את השמימי עם האנושי, מבקש ר' יוסי ליצור חייץ ביניהם.⁴ נראה כי חציצה זו היא גם ההסבר לדרשת הספרא, שלפיה לא נכנס משה לאוהל מועד כל עוד שכן עליו הענן.⁵ לעומת עמדה זו יש בין החכמים מי שדווקא רואה בחיוב את המפגש בין הא-ל לאדם. דוגמא לכך הוא המקור האמוראי הבא, המתפלמס עם עמדת ר' יוסי בן חלפתא שבמכילתא:

א"ר אבא בר יודן: למלך שהיה משיא את בתו וקבע קרטיסין (=גזירה) בים ואמר: בני רומי לא יחתון (=ירדו) לסוריא, ובני סוריא לא יסקון (=יעלו) לרומי. וכיון שהשיא את בתו התיר קרטיסים. כך עד שלא ניתנה התורה, "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לְה' וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם" (תה' קטו: טז), אבל משניתנה תורה מן השמים, "וּמִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים" (שם' יט: ג), "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי" (שם כ.פסיקתא דרב כהנא, יב, מהדורת מנדלבוים, עמ' 212).

לפי ר' אבא בר יודן הריחוק בין השמים לארץ היה עד למעמד הר סיני, אך לאחריו נפרצו הגבולות. כך שגם כניסת משה למשכן בזמן

⁴ ראו אברהם יהושע השל (תורה מן השמים באספקלריה של הדורות, ב, לונדון וניו-יורק תשכ"ה, עמ' 45), שראה את דברי ר' יוסי כ"דברי פולמוס שהביע נגד שני עיקרי הנצרות: עליית בשר ודם לשמים, וירידת הכבוד (או הלוגוס) למטה". ראו גם אפרים אלימלך אורבך, חז"ל פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשס"ו, עמ' 38-39.

⁵ יש לשאול כיצד לשיטת הסוברים ששכינה לא ירדה לארץ נכחה השכינה במשכן? על כך עונה התנא ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (דור אושא): "ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: שומעני כאלו לא ירדה שכינה לארץ מעולם שנאמר מן השמים השמייעף את קלו לְיִסְרָאֵל (דב' ד: לו); 'אַתֶּם רְאִיתֶם פִּי מִן הַשָּׁמַיִם דְּבַרְתִּי עִמָּכֶם' (שם' כ: ט), ומה אני מקיים 'וּבָא מִשָּׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד' (במ' ז: פט)? אלא כמיין סילון של אש היה יורד מן השמים לבין שני הכרובים ומדבר עמו, משום שנא' 'מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֲלֵיו' (שם) " (ספרי זוטא ז: פט, מהדורת הורוויץ, עמ' 254). בבבלי סוכה ה ע"א מוצע פתרון אחר, ולפיו לא ירדה שכינה מתחת לעשרה טפחים.

(שם' מ: לה-לח). אמר הקדוש ברוך הוא: אינו דרך, משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים? אלא הריני קורא אותו שיכנס. לכך כתיב "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה [וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לְאֹמַר] " (ויק' א: א), הוי קשה כחן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו.

דרשה זו מבוססת על החיבור בין סוף ספר "שמות" לתחילת ספר "ויקרא". בניגוד לאמור בספרא, משה אכן נכנס לענן בעקבות קריאתו של ה', בדומה לקריאתו אליו בהר סיני. כיוון דומה עולה גם בדרשה הבאה שבמדרש הגדול (מהדורת מרגליות, כרך ד, עמ' תשצה), אך כאן משה אינו מתיירא מהשכינה, אלא חולק לה כבוד:

ד"א "וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לְבֹא" (שם' מ: לה) אמר ר' חמא בר חנינה: וכי תעלה על דעתך שהיה משה מתירא מן הענן, והרי כבר נאמר "וַיָּבֵא מֹשֶׁה פְּתוּךְ הָעֵנָן" (שם כד: יח)? מלמד שהיתה הענן נבקעת לו והיה מהלך בתוכה כאדם שמהלך בתוך שביל. אלא מאי "וְלֹא יָכַל"? מלמד שחלק כבוד לשכינה ולא נכנס עד שקרא לו הקב"ה, שנאמר "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה" (ויק' א: א).

לסיכום, בעוד שלפי דרשת הספרא משה לא נכנס לתוך הענן, המקורות המאוחרים סבורים כי משה אמנם נמנע מלהיכנס מפני היראה או מפני הכבוד, אבל לבסוף נכנס לאחר שקרא לו ה'.³ כאמור, דרשת התנאים בספרא מותירה שאלות פתוחות, והשאלה היא מדוע בחרו הם ללכת בדרך זו? נראה להציע כי תנאים אלה מבקשים להדגיש את הריחוק שבין הא-ל לאדם. לפי תפיסה זו, מפגש ישיר עם השכינה אינו אפשרי, ומי שינסה להתקרב ייפגע. תפיסה דומה עולה גם מדרשת התנא ר' יוסי בן חלפתא (דור אושא) העוסק בשאלה האם ירד ה' על הר סיני?

³ בהמשך לקו זה, שאפשר להיכנס למשכן בזמן שהענן עליו, מובאת בפסיקתא רבתי (מוז, מהדורת איש שלום, קצ ע"א) דרשה המתמודדת עם הפסוק ממלכים שהובא לעיל בדרשת הספרא: "וכבודי היה מלא הבית וְלֹא יָכַלוּ הַפְּהָנִים לְעַמֵּד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעֵנָן פִּימְלֵא כְבוֹד ה'" (מל"א ח: א), ובזמן שהוא (=אהרון) נכנס הייתי חולק לו כבוד ומסלק את כבודי מבין שני הכרובים. הוא שאמר איוב 'אִם-עֲלִפִּיךָ יִגְבִּיהַ נְשָׁר' (לט: כז). אמר ר' תנחומא: על פיה, היה הקדוש ברוך הוא מגביה את כבודו מבין שני הכרובים בכניסתו של אהרן... משהיה יוצא היה חוזר וממלא את הבית". בדומה למשה, צמצום השכינה למעל הכרובים אפשר את כניסת אהרון וצאצאיו הכוהנים למשכן ולמקדש.

שהענן עליו הייתה אפשרית, כפי שתואר לעיל בדרשות התנחומא ומדרש הגדול. החכמים האוחזים בעמדה, שלפיה ישנו מפגש בין השמימי לארצי, אינם מוכנים להרחיק את ה' מהעולם בגין הפולמוס עם הנצרות.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף